

Эсенкулова Ж.Ш., Конокбай кызы Ж.

**КОШУМЧА БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫ
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭКОНОМИКАЛЫК
ӨНҮГҮҮСҮНҮН ФАКТОРУ КАТАРЫ**

Эсенкулова Ж.Ш., Конокбай кызы Ж.

**СИСТЕМА ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

J. Esenkulova, Konokbaiti kyzy J.

**ADDITIONAL EDUCATION SYSTEM AS A FACTOR OF ECONOMIC
DEVELOPMENT IN THE KYRGYZ REPUBLIC**

УДК: 338.1:338.2

Кыргыз Республикасы билимге жана компетенцияга өзгөчө маани берген жаңы экономиканы өнүктүрүүдө. Адамдык капиталды өнүктүрүү Кыргызстандын элине заманбап дүйнөдө ийгиликке жетүү үчүн артыкчылыктуу багыт болуп саналат. Кыргызстандагы азыркы социалдык-маданий жана экономикалык кырдаалда трансформациялык ишмердүүлүккө жөндөмдүү активдүү, мобилдүү, чыгармачыл инсанды калыптандыруу актуалдуу болуп баратат. Негизги жана кошумча билим берүү жалпы билим берүүнүн бирдей чөйрөсү катары иш алып барып, анын бүтүндүгүн камсыз кылат. Жеке инсанды чыгармачыл өнүктүрүү маселесин чечүүнүн натыйжалуу жолдорунун бири болуп негизги жана кошумча билим берүүнү интеграциялоо, инсандык-багыттуу жана инсандык-иш-аракеттик мамилелерди ишке ашыруу саналат, жана ошондой эле чыгармачылык өнүгүүнүн бийиктиктерине жетүү жана инсандык өнүгүүнүн деңгээлин аныктоодо жашоо жолунда олуттуу роль ойной алат.

Негизги сөздөр: билим берүү, өнүгүү, инновация, инсан, ишмердүүлүккө, заманбап, адамдык капитал.

Кыргызская Республика развивает новую экономику, в которой особое значение придается образованию и компетентности. Развитие человеческого капитала является приоритетом для народа Кыргызстана для достижения успеха в современном мире. В современной социокультурной и экономической ситуации в Кыргызстане формирование активной, мобильной, творческой личности, способной к преобразовательной деятельности, становится все более актуальным. Основное и среднее образование выступают как равноправные сферы общего образования и обеспечивают его целостность. Одним из эффективных способов решения проблемы творческого развития личности является интеграция основного и дополнительного образования, реализация личностно-ориентированных и личностно-действенных отношений, а также может сыграть значительную роль на жизненном пути достижения высоты творческого развития и определения уровня развития личности.

Ключевые слова: образование, рост, инновация, личность, деятельность, современность, человеческий капитал.

The Kyrgyz Republic is developing a new economy that places special importance on education and competence. Development of human capital is a priority for the people of Kyrgyzstan to achieve success in the modern world. In the modern sociocultural and economic situation in Kyrgyzstan, the formation of an active, mobile, creative personality capable of transformative activities is becoming increasingly relevant. Basic and secondary education act as equal spheres of general education and ensure its integrity. One of

the effective ways to solve the problem of creative personal development is the integration of basic and additional education, the implementation of personality-oriented and personally effective connections, and can also play a significant role in the life path of achieving a goal, heights of creative development and determining the level of personal development.

Key words: education, truth, innovation, personality, activity, modernity, human capital.

Бүгүнкү күндө билим берүү дүйнөдөгү коомдук өнүгүүнүн орчундуу багыттарынын жана маанилүү көрсөткүчтөрүнүн бири болуп эсептелет. XXI кылымдагы коомдун талаптарын канааттандырган жана натыйжага жетишүүгө багытталган билим берүү тутумун курууда ар бир мамлекеттин өзгөчө жооптуулугу адам капиталын калыптандырууга жана адам дараметин жеке инсандын, коомдун кызыкчылыктарына иштетүүгө багытталган. Анткени, Адамды өнүктүрүү маселесин анын мектепке чейинки курагынан баштап илимий-теориялык, тарыхый жана методологиялык жактан изилдөөнүн зарылдыгы, дүйнө коомчулугундагы билим берүүнү өнүктүрүүнүн стратегиясы жана мамлекеттердин үзгүлтүксүз билим берүү системасына өтүү тенденциясы менен байланыштуу.

Ар бир үй-бүлөдө социалдык абалына, экономикалык абалына карабастан талантуу балдар төрөлөт. Алардын билимине канчалык көп каражат жумшасак, ошончолук кайтарымы көп болот. Бүгүнкү күндө кошумча билим берүү балага өзүнүн табигый жөндөмдүүлүктөрүн ачууга жана өзүн инсан катары ишке ашырууга көбүрөөк мүмкүнчүлүк берет.

Адамдын билими атайын билимдер менен эмес, анын ар тараптуу өнүгүүсү, өз алдынча жашоону тандап алуу жөндөмдүүлүгү, өз алдынча билим алуусу, өзүн-өзү өркүндөтүү, ата мекендик жана дүйнөлүк маданияттын салттарында багыт алуу жөндөмдүүлүгү менен аныкталары жашыруун эмес.

Ушуга байланыштуу заманбап мугалими Василий Сухомлинскийдин сөзүн эске сала кетели: «Кичинекей адамдын рухий дүйнөсүн билимге которо албайсың. Эгерде биз баланын жан дүйнөсүнүн бардык күчтөрүн сабактарды сиңирүүнү пландаштырсак, анын жашоосу чыдагыс болуп калат. Бала мектеп

окуучусу эмес, биринчи кезекте, көп кырдуу кызыкчылыктарга умтулган инсан болушу керек».

Кошумча билим берүү системасы өткөөл мезгил финансылык-экономикалык мүнөздөгү көйгөйлөргө гана эмес, бир катар кризистик көрүнүштөргө душар болду, анын ичинде мугалимдерди кайра даярдоо маселеси да бар.

Негизи натыйжалуу билим берүү процесси үзгүлтүксүз болушу зарыл, анткени тарбиялачунун инсан болуп өсүшүнө, жана ошондой эле ар түрдүү каражаттарды, формаларды жана методдорду, анын ичинде окутуунун формаларын колдонуу окуучуларга түздөн-түз таасир этет.

Глобализациянын жогорулашынын шартында маданий, саясий жана дүйнөлүк коомчулуктун социалдык-экономикалык турмушу илимий өзгөрүүдө, кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандырууда билим берүү парадигмасы барган сайын маанилүү болуп баратат.

Кыргызстандагы азыркы социалдык-маданий жана экономикалык кырдаалда трансформациялык ишмердүүлүккө жөндөмдүү активдүү, мобилдүү, чыгармачыл инсанды калыптандыруу актуалдуу болуп баратат. Негизги жана кошумча билим берүү жалпы билим берүүнүн бирдей чөйрөсү катары иш алып барып, анын бүтүндүгүн камсыз кылат. Жеке инсанды чыгармачыл өнүктүрүү маселесин чечүүнүн натыйжалуу жолдорунун бири болуп негизги жана кошумча билим берүүнү интеграциялоо, инсандык-багыттуу жана инсандык-иш-аракеттик мамилелерди ишке ашыруу саналат, жана ошондой эле чыгармачылык өнүгүүнүн бийиктиктерине жетүү жана инсандык өнүгүүнүн деңгээлин аныктоодо жашоо жолунда олуттуу роль ойной алат.

Балдарга кошумча билим берүү мекемелеринде иш-аракеттин социалдык-педагогикалык моделдерин ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн чоң мүмкүнчүлүктөр бар, бул балдардын табигый жөндөмдөрүн ачууга да, ошондой эле балдардын жана өспүрүмдөрдүн жарандык жүрүм-туруму боюнча тажрыйбанын топтолушуна, рухий жана чыгармачылык өнүгүүнү камсыз кылууга, жана кесипти туура тандоо.

Мектеп окуучуларына кошумча билим берүү мекемелеринин иши, бир жагынан, мектептен тышкары билим берүүнүн эң мыкты тарыхый тажрыйбасын жана салттарын айкалыштырса, экинчи жагынан, инновациялык билим берүү ишмердүүлүгүнүн чөйрөсүн, балдардын билим берүү муктаждыктарын камсыз кылуу болуп саналат.

Заманбап шарттарда кошумча билим берүүнүн ролун эске алып, окумуштуулар анын ар кандай артыкчылыктарын максаттарын аныкташкан. Э.Б. Волова, Л.Г. Логинова, Н.Н. Михайлов, сыяктуу көрүнүктүү окумуштуулардын компетенттүү пикирине кошу-

лат элем. Алар төмөнкү идеяларды негиздеген: баланын ишмердүүлүктүн түрлөрүн жана чөйрөсүн эркин тандоосу; жеке кызыкчылыктарына, муктаждыктарына, жөндөмдүүлүктөрүнө басым жасоо; окутуунун, билим берүүнүн жана өнүктүрүүнүн биримдиги.

Билим берүү системасы ар кандай курактагы балдардын ийкемдүүлүгүн өнүктүрүүгө негизделген. Демек, ийримдер жана секциялар балдардын табигый ыктарынын ар түрдүүлүгүн эске алып, инсандын ички потенциалын ачууга мүмкүнчүлүктөрдү түзүшү керек.

Кошумча билим берүү балдардын бош убактысын толуктайт, мектеп жашындагы жаштардын бош убактысын мазмундуу уюштурат, балдардын бош убактысында жумушсуздуктун терс кесепеттерин азайтат, кылмыштуулуктун өсүшүн ооздуктайт, кылмыштуулуктун жана селсаяктыктын алдын алат, социалдык жактан аз камсыз болгон балдарга көңүл бурат.

Балдар үчүн кошумча билим берүү мекемелеринде окутуу прикладдык багыт менен мүнөздөлөт. Анын мазмунунун салыштырмалуу чоң бөлүгүн окуучулук гана эмес, практикалык да иш-аракеттин ыкмаларын жана ыкмаларын иштеп чыгуу түзөт, бул студенттин профессионалдуулугуна мүмкүнчүлүктөрдү түзөт. Көбүнчө мектептен тышкаркы мекемелердин окуучулары барган кружоктордун, бирикмелердин, секциялардын профилине ылайык келечектеги кесипти кесипкөйлүк менен тандап алышат.

Кыргызстанда мектептен тышкаркы билим берүү системасынын иштөөсүнүн маанилүү өзгөчөлүгү – анын эркин жана бардыгы үчүн жеткиликтүүлүгү. Ал эми бул жерде миндеген уландар жана кыздар көркөм, музыкалык, техникалык, экологиялык жана спорттук талаалардагы чыгармачылык клубдарда жана студияларда өздөрү сүйгөн нерсе менен алектене алышат.

Кыргызстандын өнүгүүсүнүн азыркы этабында билим берүү процесстеринде өзгөрүүлөр болуп жатат: билим берүүнүн мазмуну татаалдашып, кошумча билим берүү педагогдорунун көңүлүн балдардын чыгармачылык жана интеллектуалдык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө, эмоционалдык жана интеллектуалдык жактан оңдоого бурууда; эрктүү жана кыймылдуу чөйрөлөр; салттуу ыкмаларды алмаштыруу баланын когнитивдик өнүгүүсүн жогорулатууга багытталган окутуунун жана тарбиялоонун активдүү ыкмалары келе жатат. Инновациялык технологиялар: заманбап социалдык-маданий шарттарда баланын инсандык өнүгүүсүндөгү динамикалык өзгөрүүлөрдүн эсебинен оң натыйжага жетишүүгө багытталган методдордун, усулдардын, окутуунун ыкмаларынын, тарбиялоо каражаттарынын системасы.

Мындай өзгөрүп жаткан шарттарда кошумча би-

лим берүү мугалими заманбап технологиялардын кеңири спектринде балдардын өнүгүүсүнө интегративдик ыкмалардын ар түрдүүлүгүн багыттоого жөндөмдүү болушу керек.

Министрдин айтымында, 2017-жылы 133 уюмда 79795 тарбиялануучу болсо, 2019-жылы 57530 балага кыскарган, себеби 59 спорттук уюм спорт комитетине өтүп кеткен. 2019-ж. 74 уюмда 66192 бала катталган.

2022-жылы МТКББУдагы багыттар боюнча ийримдердин санын карап көрсөк, 422 музыкалык, 452 сүрөт, кол өнөрчүлүк багытында, 311 билим берүүчү, 103 спорттук, 113 экологиялык, 102 техникалык, 228 ар түрдүү багыттагы ийримдер бар. Балдардын кызыгуусу кайсы тарапка көп баратканын ушул сандардан көрсөк болот. Мугалимдердин иштеп жаткандарынын саны 1876, анын ичинен 28,50% эркектер, 71,50 аялдар түзөт. Мугалимдердин жаш курагы боюнча дагы 138 – 18-25 жаш курагындагылар, 851 – 26-45 жаштагылар, 707 – 46-60 жаштагылар болсо, 187 – 61 жаштан жогору. Жогорку билимдүүлөр басымдуу кылат, бул жакшы көрүнүш.

Кошумча билим берүү уюмдарынын ишиндеги жетишкендиктерди айта кетсек. Балдардын эл аралык сынактарда, фестивалдарда жараткан ийгиликтери 62% га көбөйдү. Жыл санап Түркия, Индия, Казакстан, Россия ж.б. мамлекеттерде өтүүчү сынактардын катышуучулары жана жеңүүчүлөрү болгон балдардын саны өсүүдө; компетенттүүлүктүн негизинде иштелген окуу пландары жана программалары иштелип чыкты, көркөм-эстетикалык багыттагы окуу-тарбия иштерин уюштуруу боюнча 17 окуу-усулдук колдонмо басылып чыгарылды, республикалык мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунун курстарынын программасына көркөм сүрөт, кол өнөрчүлүк мугалимдери, ал эми 2022-жылы хореография мугалимдери, усулчулар, директорлор, директорлордун окуу-тарбия иштери боюнча орун басарлары үчүн курстар киргизилген. Бул багытта кайра даярдоо курстарын ачылды.

Кошумча билим берүү мекемесинде балдардын табигый жөндөмдүүлүгүн ачууга мисал катары 1985-жылдан бери иштеп келе жаткан «Ак-шоола» эстетикалык тарбия берүү окуу-методикалык борборунун ишмердүүлүгүн келтирүүгө болот. Учурда «Ак-шоола» Кыргыз Республикасында кошумча билим берүү системасы үчүн окуу-тарбия иштерин уюштуруу боюнча көп тармактуу мекеме жана усулдук борбор болуп саналат.

«Ак-шоола» борборунун жамааты өз ишмердүүлүгүндө таланттуу балдар менен иштөөнү уюштурууга, эрте кесиптик даярдоону уюштурууга, жаңы муундун программаларын түзүүгө багытталган иштерди, педагогикалык чеберчиликтин өсүүсүнө шарт түзүүгө, сынактарды, тренингдерди, мастер-класстарды уюштурууга басым жасайт.

Ак-Шоола борборунун чөйрөсүнүн өзгөчөлүгү – бул борборго эркин тандоонун негизинде келген бала өзүнүн жекече билим алуу жолун басып өтүүгө мүмкүнчүлүк алат. Ошол эле учурда, ал эч кандай сын-пикирсиз эле чыгармачылык жана когнитивдик ишмердүүлүктү өнүктүрүү, турмуштук кырдаалдардын стандарттуу эмес чечимдерин табуу, мектепте талап кылынбаган жөндөмдүүлүктөрүн ийгиликтүү көрсөтүү, билим берүү чөйрөсүндө болот, жана ошондой эле мугалим менен биргелешкен чыгармачылык иш-аракеттер, социалдык адаптация жана кесиптик өзүн өзү аныктоо маселелерин чечүүсү.

Бүгүнкү күндө борбордо жеке жетишкендиктерин көрсөтүү үчүн шарттарды түзүү абдан маанилүү: оригиналдуу көргөзмөлөр, жеке концерттер, презентациялар, шоулар, спектаклдер жана башка көптөгөн нерселер.

Борбордун ишмердүүлүгүндө маанилүү орунду эксперименталдык иш-чаралар ээлейт, мында балдар жана жаштар үчүн кошумча билим берүүнүн эксперименталдык программасы сыналуда.

Борбордогу мугалимдердин чыгармачылык активдүүлүгүнө таасир этүүчү олуттуу фактор болуп педагогикалык жамааттын инновациялык мүмкүнчүлүктөрүн аныктоочу ички шарттардын системасы болуп саналган инновациялык климат эсептелет. Коллективдин таянычы – жаңы идеяларга күйгөн, жигердүү илимий-методикалык изденүүлөрдү жүргүзгөн авторитеттүү чыгармачыл топ десек болот.

Команданын мүчөлөрүнүн инновациялык ишмердүүлүгүнүн ар түрдүү формалары: илимий-методикалык адабияттарды өз алдынча үйрөнүү, инновациялык долбоорлорду илгерилетүүгө жана талкуулоого катышуу, эксперимент жүргүзүү, рефераттарды, окуу куралдарын, автордук программаларды даярдоо, мугалимдер кеңештеринде, усулдук бирикмелерде баяндамалар, илимий-практикалык конференциялар, квалификацияны жогорулатуу курстарында окуу, конкурс, мугалимдин өз алдынчалыгына жана чыгармачылык эркиндигине дем берүү; инновация маселелерин чечүүдө методикалык иштердин бүткүл системасын киргизүү; инновациялык процесстер тереңдеген сайын балдарды окутуунун жана тарбиялоонун сапатын жогорулатуу – мунун баары балдардын, ата-энелердин, коомдун керектөөлөрүн эске алуу менен жаңы муундагы программаларды, билим берүүнүн келечектүү моделдерин натыйжалуу иштеп чыгууга алып келет.

Практикалык мааниси Борбордун ишмердүүлүгүнүн жылдарында 30 миңге жакын балдар жана өспүрүмдөр чыгармачылыктын түрдүү тармактарында өзүн көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк алышты. Борбордун көптөгөн бүтүрүүчүлөрү ырчы, телеалпаруучу, журналист, кино актрисасы, актеру, режиссёр, композитор, жазуучу, дүйнөлүк денгээлдеги Ютуберлер,

сүрөтчүлөр, таланттуу мугалимдер болушту.

Жыл сайын 600дөн ашык чыгармачылык коллективдердин мүчөлөрү эл аралык, республикалык жана шаардык конкурстарда жана фестивалдарда өз өнөрлөрүн көрсөтүшөт. Акыркы 37 жылдын ичинде 1500дөн ашык балдар жана өспүрүмдөр сынактарда жана фестивалдарда лауреат деген ардактуу наамга ээ болушту, алардын 500дөн ашууну Индияда, Түркияда, Литвада, Болгария, Беларусь, Чехия, Өзбекстан, Германия, Египет, Польша, Греция, Кытай, Англия, Түркмөнстан, Казакстан жана Орусия өткөн эл аралык, музыкалык жана чыгармачылык сынактарда, фестивалдарда дипломанттар болуп калышты.

Ошондуктан балдар үчүн кошумча билим берүү зарыл деп айтууга толук негиз бар.

Бул тармакты өнүктүрүүнүн маанилүү милдети – класстан тышкары мугалимдерди даярдоонун ыкмаларынын жаңы жолун издөө, жогорку кесиптик деңгээлде жөндөмдүү билим билим берүү маселелерин өз алдынча, чыгармачылык жана жоопкерчилик менен чечүүгө, билим берүү, баланын инсандыгын өнүктүрүү жана анын коомдук компетенттүү адам болуп коомго кириши.

Кошумча билим берүүдө, биринчи кезекте, аны адам катары эле эмес, анын ички дүйнөсүн, туруктуулугун тарбиялайт, жана өзүнүн жүрүм-турумунун үлгүсүн көрсөтө алат.

Ушуга байланыштуу мугалим сезимтал, ийкемдүү, досчул, балдардын муктаждыктарын жана кызыкчылыктарын түшүнүү керек, өзүн-өзү өркүндөтүүгө умтулуусу зарыл.

Мектептен тышкары кошумча билим берүү системасын калыптандырууда балдар менен иштөөдөгү көп жылдык тажрыйба жана мектептен тышкары билим берүүнүн салттары эске алынат. Ыктыярдуулук принциптерине жана балдардын кызыкчылыгына ылайык, заманбап технологиялык жетишкендиктерди

эске алуу менен альтернативдик билим берүү программалары боюнча жүргүзүлөт. Кошумча билим берүүнүн баалуулугу – ал балдардын мектептеги билим берүүнүн негизги компоненти де алган билимдерин ишке ашырууга көмөктөшүп, окуучулардын эрте профессионалдык өзүн өзү аныктоосуна жол ачат жана бала кезинде чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн толук ишке ашырууга мүмкүндүк берет.

Мен жогоруда айтылгандардын бардыгынан кыргыз коомунун өнүгүүсүнүн азыркы этабында кошумча билим берүү мекемелеринин ишмердүүлүгү өтө актуалдуу жана практикалык мааниге ээ экендигин баса белгилегим келет, бул кеңири милдеттерди чечүүгө өбөлгө түзөт: алардын табигый жөндөмдөрүн ачуу, балдарды чыгармачылык менен өнүктүрүүгө, өзүн-өзү көрсөтүүгө, адептүү жүрүм-турумга жөндөмдүү эркин, таланттуу инсанды өстүрүүгө, өзүн позитивдүү баалоону бекемдейт, өзүнө болгон ишенимди жана жетишилген натыйжалардан канааттануу сезимин пайда кылат; балдарды социалдык, маданий, тарыхый баалуулуктар, каада-салттар менен тааныштырат, кыргыз коомунун жаңы муунун тарбиялайт жана даярдайт, өз иши үчүн жана өз Мекени үчүн жоопкерчиликти ала алат.

Адабияттар:

1. Джылкычиева Ж.Т., Эрмекова А.Ш. Менеджмент: развитие теории и отечественной практики. / М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин Кабарлары. №3(45), 2018. ISSN:1694-5778.
2. Джылкычиева Ж.Т., Конокбай кызы Ж. Анализ социально-психологического климата и уровня конфликтности в коллективе. / Межд. теорет. и науч.-практ. журнал «Известия» Иссый-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии, №1 (32) 2021 г. ISSN1694- 7347
3. <https://edu.gov.kg>
4. Карабалаева Г.Т. Актуальность подготовки педагогических кадров в системе дополнительного профессионального образования // Известия ВУЗов Кыргызстана. 2019. №. 4. С. 148-150.